

A trójai falótól az online dezinformációig: hamisság, megtévesztés, manipuláció – interdiszciplináris megközelítésben

2025. június 27.

Absztraktok

Berend Gábor – Csendes Tibor – Németh T. Enikő: A nagy generatív nyelvi modellek alkalmazása az automatikus áhírfelismerési feladatban

Az áhírek felismerése és kiszűrése korunk egyik komoly kihívása, amely mind társadalmi, mind gazdasági szempontból kiemelt jelentőséggel bír. A digitális tartalmak létrejötte napjainkra olyan üteművé vált, amellyel a kizárólag emberi erővel történő, tényellenőrzésen alapuló áhírfelismerés már nem képes lépést tartani, így az eddigieknél is fontosabb szerep juthat az áhírek automatizált felismerésének. Az elmúlt évek eredményei megmutatták, hogy a nagy nyelvi modellek (LLM-ek) képesek a szövegek szintaktikai, szemantikai és stilisztikai jellemzőinek megragadására, ami így számos, emberi erővel csupán időigényesen elvégezhető feladat automatizált teljesítését teszi lehetővé. Előadásunkban röviden bemutatjuk az LLM-ek általános működését, majd ezt követően szót ejtünk a modellek generatív képességeinek az áhírek azonosításában történő alkalmazásáról. Az előadás során ismertetjük az MTA-SZTE-DE Elméleti Nyelvészeti és Informatikai Kutatócsoportja által egészségügyi témában létrehozott áhírkorpuszán a nyelvi modellek segítségével kapott eredményeinket.

Hajdu Péter: Hamis remények, hamis narratívák a cli-fi világában

Ahogy a klímaváltozás gyorsul, és a civilizációs összeomlás egyre kevésbé látszik elkerülhetőnek, egyre több irodalmi mű próbálja felvázolni, mi vár az emberiségre. Ezek a narratívák természetesen politikailag sem ártatlanok. A posztapokaliptikus elbeszéléseknek van egy nagy hagyománya, amely az embereket együttműködésre képtelen, társadalmi kontroll híján végletesen erőszakos lényekként ábrázolja. Ez a fajta vízió, amelyben magányos harcosok küzdenek a túlélésért, és próbálnak rátalálni a maroknyi rendes emberre, bár tartalmazzák az együttműködő kis közösségek halvány lehetőségét, inkább egy erős társadalmi kontroll igényét hangsúlyozzák, nehogy elszabaduljon a pokol. A remény, hogy az összeomlás még elkerülhető, bizonyos mértékig máig kötelező a tudományos publikációkban is, azon az alapon, hogy csak a remény bírhatja rá a tömegeket a változtatásra. A remény a cli-fi-ben is alapvető elem, bár valójában éppen a szembenézés és a valós változás akadályaként működik.

Krekó Péter: Szorongás és összeesküvés-elméletek: Vigasz vagy rémálom?

Az összeesküvés-elméletek egyre nagyobb teret nyernek a nyugati országok közvéleményében, így Magyarországon is. Nemcsak a politikai közbeszédet hatják át, hanem a tudományról való gondolkodásunkat is. Ennek ellenére még mindig nincs egyértelmű, empirikusan jól alátámasztott magyarázat arra, hogy milyen pszichológiai funkciót töltenek be. Egyes megközelítések szerint az összeesküvés-elméletek segítenek a szimbolikus megküzdésben, mert a világ bonyolult eseményeit érthetőbbé és kiszámíthatóbbá teszik. Ugyanakkor sokszor azt látjuk, hogy az általuk festett világ még fenyegetőbb és szorongatóbb, mint maga a valóság. Az előadás egy hazai metaanalízis eredményeit mutatja be, amely az összeesküvés-elméletek és a szorongás bonyolult kapcsolatrendszerét vizsgálja a szakirodalom és empirikus kutatások szisztematikus elemzése révén.

Maticsák Sándor: Hunok, sumérok és halzsíros atyafiak. A finnugrisztika és az áltudományok

Amióta Sajnovics János (*Demonstratio*, 1770) és Gyarmathi Sámuel (*Affinitas*, 1799) leírta a magyar nyelv rokonításának tudományos módszerét, a finnugor nyelvrokonság a támadások keresztüzében áll. Jellemző, hogy a nagyközönség élesen elutasította a „halzsíros atyafiakat”, ezzel szemben óriási sikere volt az egyébként neves történészprofesszor, Horvát István teóriájának (1825), mely szerint mi, magyarok voltunk a Föld első népe, és a miénk a világ legősibb nyelve. Ez az elmélet az elmúlt kétszáz évben töretlenül virágzott és virágzik ma is, ehelyütt csak a 2023-ban Stockholmban napvilágot látott kötetet említem, melynek szerzője úgy véli, Észak- és Közép-Amerika őslakói a magyarok voltak. Ez a kötet a Nemzetpolitikai Államtitkárság keretein belül működő Bethlen Gábor Alapkezelő támogatásával jelent meg. Az áltudományok hívei szerint Budenz József és Hunfalvy Pál Habsburg-ügynökök voltak, akiket azért küldtek hazánkba, hogy megtörjék a magyarok gerincét. Meggyőződésük, hogy a kommunista időkben az akadémia azzal is a kommunisták szekerét tolt, hogy mindenféle szovjetunióbeli „rongyos riha pereputty” népekkel (ezt a jelzőt annak idején Jókai használta rokonainkra) boronált össze minket. Ráadásul az MTA ezeket hirdeti ma is, ahelyett, hogy elismernék végre népünk és nyelvünk hun, szittya, ótörök, sumér és szíriuszi eredetét (akár egyszerre mindent). Visszatérő toposz, hogy már a finnek sem tanítják a nyelvrokonságot. Reményeik szerint rövidesen minden a helyére kerül: az archeogenetika segítségével végre sikerül egyértelműen tisztázni a magyar–hun (stb.) nyelv(?)rokonságot, s mindenki elfogadja végre, hogy Attila magyar volt. Az előadásomban ezek mellett szólok a gyöknyelvészetről, Jézus magyarságáról, úrbéli eredetünkről és az Interneten fellelhető egyéb nézetekről. Sajnos, ezeknek a nézeteknek a terjedését nagymértékben segíti a dicső múlt keresésébe feledkezett mai politika is.

Nagy C. Katalin – Németh Zsuzsanna – Szécsényi Tibor – Németh T. Enikő: Bombahír: nyelvészeti eszközök alkalmasak lehetnek a dezinformáció felismerésére!

Az online térben terjedő dezinformáció felismerése és megfékezése a 21. század egyik nagy kihívása. Az álhírek áradata jelentős károkat okoz egyéni és társadalmi szinten egyaránt,

például az egészségügyben, a politikában vagy a gazdaságban, veszélyeztetve az ENSZ fenntartható fejlődési céljait. A probléma súlyát jelzi, hogy megoldására összehangolt fellépés indult az ENSZ, az Európai Unió Tanácsa és különböző médiaszervezetek részvételével. Feltettük a kérdést: vajon mi, nyelvészek tudunk-e tenni valamit a dezinformáció áradatának megfékezésére? Segíthetjük-e az álhírek felismerését nyelvészeti módszerekkel? Vannak-e olyan nyelvi jellemzők, amelyek segítségével azonosíthatók az álhírek? Előadásunkban megmutatjuk, hogy az álhírekben található olyan nyelvi/nyelvhasználati jegyek és stratégiák, amelyek kombinációi alapján egy szövegről gyanítható, hogy az álhír. Ezért a nyelvészeti elemzés hasznos eszköz lehet a dezinformáció elleni küzdelemben, eredményei felhasználhatók mind a tudatos médiafogyasztásra nevelésben, mind pedig automatikus álhírdetektáló eszközök fejlesztésében.

Rákosi Csilla – Vecsey Zoltán: Demarkációs duett

A kortárs tudományelméletben szinte teljes a konszenzus arról, hogy nem lehet néhány szükséges és elégséges kritérium segítségével definiálni sem a tudomány, sem az áltudomány fogalmát. A tudományelmélet megközelítések sokaságával próbálkozik a helyzet kezelésére. Az előadás két, radikálisan eltérő megoldási javaslatot mutat be. Az első javaslat szerint bizakodásra adhat okot, hogy egy szükséges feltétel mégis teljesülni látszik a tapasztalati tudományok mindegyikénél: egy adott nézetrendszer esetében csak akkor beszélhetünk tudományról, ha a nézetrendszer képviselői a tudás bővítésében érdekeltek. A jelenlegi viták elmélyítésében szerepe lehet az elméleti nyelvésznek is: a szó és a tárgy közötti relációt elemző szemantikai vizsgálódások olyan szabályszerűségekre hívják fel a figyelmet, amelyek a tudásszerzés lehetőségeit is közvetlenül érintik. A második javaslat szerint a többkritériumú megközelítések, a családi hasonlóságok segítségével történő definiálás, az áltudomány bullshitként való értelmezése, az episztemológiai erényekre való hivatkozás, vagy a tudományos és áltudományos közösségek megkülönböztetésére alapozott elképzelések és társaik mindannyian felvetnek két problémát: (1) nem világos, hogy ki lehet képes elfogulatlanul, pártatlan kívülállóként alkalmazni a javasolt definíciókat és megítélni a javasolt kritériumok teljesülését; és (2) a tudomány esetében rendszerint adottnak veszik, de legalábbis nem vizsgálják behatóan, hogy rendelkeznek-e a nekik tulajdonított jellemzőkkel. Az előadás második javaslata ezt a két problémát veszi górcső alá és vázolja egy lehetséges megoldásukat.

Salát Gergely: Kína-ellenes toposzok a nyugati médiában

Az elmúlt években olyan szembenállás alakult ki Kína és az Egyesült Államok között, amelyet számos kutató szerint indokolt „második hidegháborúnak” nevezni. A vetélkedés a legkülönbözőbb területeken zajlik, az egyik ilyen terep a média és a politikai kommunikáció, amelyen keresztül a szembenálló tömbök igyekeznek a saját közvéleményüket a másik ellen hangolni. Ebben a vetélkedésben mindkét fél részt vesz, és nagyon eltérő politikai berendezésük és értékrendjük ellenére abban hasonlítanak, hogy mindketten előszeretettel alkalmazzák a dezinformáció különféle formáit. Az amerikai szövetségi rendszeren belül az amerikai hatás

erőteljesebb, a kínai propaganda inkább a globális Dél országaiban sikeres. Az előadás a magyar közgondolkodásra nagyobb befolyással bíró fél eszközeire fókuszál: néhány konkrét hamis toposzon keresztül azt igyekszik feltárni, hogy az amerikai politikusok és médiumok miként demonizálják Kínát. Ilyen toposz az „adósságcsapda-diplomácia”, a „szociális kreditrendszer” és az Afrikában zajló „kínai neokolonializmus” fogalma, amelyek jól felépített, némi valósággal rendelkező, de összességében félrevezető konstrukciók.

Takács László: Fama violat: propaganda és ellenpropaganda Nero korában

Az ókori Róma talán legnagyobb hatású történetírója, Cornelius Tacitus az eseményeket Augustus halálától egészen Nero haláláig tárgyaló *Annales* című művében – más történetírókkal ellentétben – jelentős teret szentel a római nép körében terjedő hírek és pletykák bemutatásának. Bár tudományos vita tárgya, hogy az általa famának vagy rumornak nevezett közvélekedést milyen forrás(ok)ból ismerhette, Tacitus történeti munkája alapján – különösen a Nero uralkodását tárgyaló könyvekben – jól megragadható az a dinamikus és professzionálisan megtervezett hatalmi propaganda, amelynek kezdete Seneca Rómába való visszatéréséhez köthető. Az Agrippina által fia nevelőjének választott sztoikus filozófus – amíg szükség volt rá – mindent elkövetett a Neróval szembeni egyre erőteljesebb és hatásosabb (részben nyilvánvalóan túlzó vagy koholt) ellenzéki vádak semlegesítésére, amire a helyébe lépő udvaroncok egyre kevésbé voltak képesek. Az előadás néhány példa alapján a Nero-kori császári propaganda és a szenátori arisztokrácia ellenpropagandája küzdelmét kívánja bemutatni – külön figyelmet fordítva a történetírói ábrázolás sajátosságaira.

Tallián Tibor: „Du bist nicht was du dich nennst!” – az opera mint a megtévesztés műformája

Az előadás első része két példával kísérel meg bemutatni, hogyan válik az opera a megtévesztés par excellence műformájává azáltal, hogy – ha csak korlátozott mértékben és ideig is – képes túllépni az emberi élet hét felvonásának azon kulturális, sőt biológiai adottságain és korlátjain, melyeket a méla Jaques [sic!] az Ahogy tetszik színház-metaforájában leír. A második, hosszabb szakasz a konferencia címéből kiindulva egy francia, egy német és egy orosz zenedrámában elemzi a dezinformáció és csalás mitológiai és historikus távlatú dramaturgiai és zenei mechanizmusait és következményeit. Kiválasztásukat művészi jelentőségükön túl az is indokolja, hogy mindhárom magnum opus szövegét maga a zeneszerző írta. Az pedig, hogy keletkezéstörténetük majdnem naptári pontossággal lefedi a Második Császárság fennállásának két évtizedét, talán óvatos művelődéstörténeti következtetések levonására is alkalmat kínál.

Vargha Katalin: Hír, álhír, híresztelés – folklorisztikai megközelítésben

A kortárs folklór jelentős mértékben reagál a mindennapi élet átlagos és különleges eseményeire – és az ezekről tudósító hírekre. Az így keletkező „hírfolklór” létrejöttének és terjesztésének célja jellemzően nem a megtévesztés, hanem az esemény „kibeszélése”, egyéni és közösségi feldolgozása, és emellett sok esetben a szórakoztatás. Az előadás elsősorban az utóbbi évtized magyar és nemzetközi folklorisztikai kutatásai alapján járja körül, hogyan értelmezhetjük a hír, álhír, híresztelés fogalmakat a kutatók, illetve a szövegeket használó személyek szempontjából. Ennek során kirajzolódik az igazság és hazugság kategóriákon túl a kétely, valamint a humor szerepe, és az ezekből születő folklór alkotások sokfélesége.